

Komparativní teologie a její rozvoj v díle Francise X. Clooneyho, S. J.

František Štěch

S konceptem komparativní teologie¹ se můžeme setkat především v Asii a Spojených státech Amerických. V minulých dvou dekadách však komparativní teologie vzbudila zájem i mezi teology v Evropě a Austrálii.² V prostředí české teologie se doposud jedná o velmi málo známý teologický koncept. Jeho vnímání je také na první pohled rozporuplné. Zatímco Václav Wolf jej považuje za projev extrémního teologického pluralismu,³ Pavel Hošek ho vidí jako jeden z projektů teologie světových náboženství.⁴ Obsáhlejší pojednání o komparativní teologii v našem kontextu však doposud chybí. Cílem tohoto textu pak je otevřít téma komparativní teologie a stimulovat debatu mezi domácími odborníky. Komparativní teologie se profiluje na hranicích teologie světových náboženství a srovnávací religionistiky. Domnívám se proto, že přítomný článek uvítají zejména ti, kteří se uvedenými disciplínami zabývají. Vzhledem k uvedeným skutečnostem považuji za vhodné ukázat danou problematiku v celé její šíři a neomezit se jen na některý z jejích aspektů. Pro tento účel jsem zvolil následující plán. V prvním přiblížení vymezím komparativní teologii vůči příbuzným odborným disciplínám. Poté se pokusím ve zkratce nastínit její dosavadní dějinný vývoj. Na závěr

---

¹ Ve svém textu používám výraz „komparativní teologie“, ačkoliv užití českého překladu „srovnávací teologie“ by bylo také možné. Na úvod je také nutné poznamenat, že není-li uvedeno jinak, je autor tohoto článku i autorem překladů citací z cizojazyčných zdrojů. Všechny biblické citace jsou uváděny podle *Českého ekumenického překladu*.

² Evropským kontextem a recepcí komparativní teologie se zabývá kniha Francis X. CLOONEY – John BERTHRONG (ed.), *European Perspectives on the New Comparative Theology*, Basel: MDPI, 2014. V Austrálii se zatím také jedná o marginální teologickou disciplínu, nicméně zájem o ni vzrůstá. Důkazem je např. studie Anita C. RAY – John D'ARCY MAY – John R. DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?“, *Australian eJournal of Theology* 20, č. 2 (2013): 94–107.

³ Václav WOLF, „Katolická teologie tváří v tvář věroučnému relativizmu“, *Distance: Revue pro kritické myšlení* 2011, č. 3 (2011): 61–62.

⁴ Srov. Pavel HOŠEK, *Na cestě k dialogu*, Praha: Návrat domů, 2005, s. 116. A také Pavel HOŠEK, „Teologie náboženství v poslední dekádě 20. století a na cestě dneškem“, *Theologická reflexe: Časopis pro teologii* 10, č. 2 (2004): 145.

pak zaostřím na to, jak se komparativní teologie rozvíjí v díle jednoho z jejích nejvýznamnějších představitelů současnosti, jezuity Francise X. Clooneyho.⁵ Jde tedy o postup od obecného vymezení ke konkrétnímu příkladu. Pro tento plán jsem se rozhodl i přesto, že jeho hlavním úskalím je určitá tematická přetíženost. Bylo by samozřejmě možné v samostatných článcích pojednat podstatně obsírněji o komparativní teologii jako takové, nebo přesněji (či více kriticky) představit dílo Francise X. Clooneyho. To však je práce, která na domácí odborníky teprve čeká. Předkládaný text chce naopak těžit ze své komplexnosti, je koncipován jako jakási prolegomena, neboť jeho hlavním cílem je zažehnout jiskru zájmu o pozoruhodný teologický koncept rozvíjející se v mezinárodních debatách a perspektivně i v našem domácím prostředí.

1. SETKÁNÍ S KOMPARATIVNÍ TEOLOGIÍ

Jak už bylo řečeno, komparativní teologie má své místo na pomezí religionistiky a teologie. Mezi oběma disciplínami panovala, a do jisté míry stále panuje, určitá neshoda. Teologie často obviňuje svého mladšího sourozence z povrchnosti při studiu náboženství, religionistika pak svou starší sestru mnohdy považuje za „ideologický podnik postrádající vědeckou integritu“.⁶ Podle švýcarského teologa Reinholda Bernhardta představuje komparativní teologie novou možnost jejich vzájemného setkávání. V rámci jasného rozdělení kompetencí mezi religionistiku a teologii Bernhardt navrhuje, aby mezináboženská srovnávání byla prováděna religionistickými metodami, neboť samotná komparace nemá být předmětem zájmu teologie. Jejím úkolem je spíše promýšlet důvody a motivace, které k němu vedou, ale také hodnotit a interpretovat jeho výsledky. Teologie tedy vytváří rámec pro srovnávání, ale metodologicky jej neovlivňuje. Komparativní teologie tak může být považována za specifický teologický přístup využívající religionistické

⁵ Clooney je považován za vůdčí osobnost komparativní teologie současnosti. Srov. Catherine CORNILLE (ed.), *The Wiley-Blackwell companion to inter-religious dialogue*, Chichester: John Wiley & Sons, 2013, s. 21. Nebo také Ulrich WINKLER, „To Dare Subtle Learning: A Response to Francis Clooney's Plea for Comparative Theology's Catholicity,“ *Studies in Interreligious Dialogue* 24, č. 1 (2014): 27.

⁶ Reinhold BERNHARDT, „Comparative Theology: Between Theology and Religious Studies,“ *Religions* 3, č. 4 (2012): 966.

metody, či dokonce za samostatnou teologickou metodu aplikovatelnou v konečném důsledku na každé náboženství.⁷ Komparativní teologii tedy jde o srovnávání, ale zároveň na něj nemůže být v žádném případě redukována. Spíše se jedná o specifickou hermeneuticko-teologickou reflexi, která vychází ze zkušenosti náboženského pluralismu a zároveň na ni reaguje. I když se tedy komparativní teologie pohybuje mezi religionistikou a teologií, sama zůstává disciplínou ryze teologickou.

Podle Davida Tracyho můžeme komparativní teologii vidět obecně ve dvou rovinách.⁸ Buďto jako nekonfesní srovnávání věroučných systémů různých náboženství, nebo jako konfesní, kritickou korelací náboženských tradic.⁹ Reprezentantem prvního přístupu je například anglikánský teolog a filosof Keith Ward.¹⁰ Jako zástupce druhého přístupu můžeme uvést Francise X. Clooneyho. Zatímco Ward rozlišuje komparativní teologii od konfesní, pro Clooneyho je konfesnost jednou ze základních charakteristik komparativní teologie. Ward má za to, že konfesní teologie musí být především interpretací Božího zjevení z perspektivy určité tradice. Naopak komparativní teologie v jeho pojetí přesahuje rámec konfesní teologie a stává se disciplínou ryze „intelektuální“,¹¹ nesvázanou s žádnou konkrétní náboženskou tradicí, nicméně na rovině obecné (z povahy svého předmětu) stále zůstává disciplínou teologickou. Komparativní teologie je tedy podle Warda „globální teologií“,¹² která má za úkol prezentovat a srovnávat jednotlivé věroučné koncepty bez toho, aby se stavěla na obranu některého z nich. Wardův koncept komparativní teologie tedy odmítá jakoukoliv apologii, neboť apologetika je vlastní pouze teologii konfesní. Otázkou však zůstává, do

---

⁷ Srov. tamtéž, s. 971.

⁸ David TRACY, „Comparative Theology“ in Lindsey JONES (ed.), *The Encyclopedia of Religions*, sv. 13, 2. vydání, Detroit (MI): Macmillan Reference USA, 2005, s. 9125–9134.

⁹ Srov. James L. FREDERICKS, „Introduction,“ in Francis X. CLOONEY (ed.), *The New Comparative Theology: Interreligious Insights from the Next Generation*, London: Bloomsbury T&T Clark, 2010, s. x.

¹⁰ Srov. Hendrik RUNGELRATH, „Confessional and Comparative Theology: Counterparts or Complements?“ in David CHEETHAM – Ulrich WINKLER – Oddbjørn LEIRVIK – Judith GRUBER (ed.), *Interreligious Hermeneutics in Pluralistic Europe: Between Text and People*, Amsterdam: Rodopi, 2011, s. 187–202.

¹¹ Keith WARD, *Religion and Revelation: A Theology of Revelation in the World's Religions*, Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 40.

¹² Keith WARD, „The Idea of ‚God‘ in Global Society,“ in Norbert HINTERSTEINER (ed.), *Naming and Thinking God in Europe Today: Theology in Global Dialogue*, Amsterdam: Rodopi, 2007, s. 377–388.

jaké míry lze teologii, která postrádá apologetickou dimenzi, ještě nazývat teologií. Clooneyho pojetí komparativní teologie svou konfesností naopak vyznává, a tím zahrnuje i obhajobu křesťanské víry. Spíše než o apologetiku mu však jde o fundamentálně teologické poznání vlastní náboženské tradice (i vlastní víry) skrze porozumění druhému v jeho autentické jinakosti. Čistě intelektuální rovina kritické korelace obsáhá jednotlivých náboženství, jak to navrhuje Tracy, je v Clooneyho komparativní teologii doplněna o reflexi náboženské praxe, tedy praktikované (žité), konfesní teologie.¹³ V tomto ohledu by se dalo říci, že v sobě spojuje obě dvě Wardovy teologické dimenze. Pojetí komparativní teologie mohou být různá, avšak vždy se jedná o přístup teologický. Jakékoliv ztotožňování komparativní teologie se srovnávací religionistikou se tedy jeví jako nepřiměřené.

Poněkud složitější je vzájemné vymezení komparativní teologie a teologie světových náboženství. Někteří autoři je uvádějí do těsné souvislosti (např. Kenneth Rose, Kristin B. Kiblinger),¹⁴ jiní je zase vůči sobě vymezují (např. Francis X. Clooney, James L. Fredericks). Posledně zmínění autoři mají za to, že teologie světových náboženství interpretuje význam světových náboženství pohledem vlastní náboženské tradice, přičemž ale není bezpodmínečně nutné znát normy, hodnoty ani koncepty, které obsahují. Jinými slovy, v teologii světových náboženství není obligatorní detailně rozumět obsahům jednotlivých světových náboženství. Dokonce ani nemusíme chápat veškerá specifika jejich rozdílných zkušeností. Naproti tomu komparativní teologie zdůrazňuje nutnost hlubší znalosti, orientace či přímo osobní angažovanosti v náboženských tradicích, které jsou předmětem jejího srovnávání.¹⁵ Je tedy nasnadě, že komparativní teologie a teologie světových náboženství se navzájem liší. Jde jen o to, do jaké míry. Poměrně radikálně chápe jejich vztah např. James Fredericks, který považuje komparativní teologii za

¹³ Srov. Francis X. CLOONEY, *Comparative Theology: Deep Learning Across Religious Borders*, Chichester: John Wiley & Sons, 2010, s. 52–53.

¹⁴ Srov. Kenneth ROSE, *Pluralism: the Future of Religion*, New York: Bloomsbury, s. 11. Za větší soudržnost teologie světových náboženství a komparativní teologie se zasazuje také Kristin Beise Kiblinger, neboť má za to, že jedna bez druhé se neobejde. Kristin B. KIBLINGER, „Relating Theology of Religions and Comparative Theology,“ in Francis X. CLOONEY (ed.), *The New Comparative Theology: Interreligious Insights from the Next Generation*, London: Bloomsbury T&T Clark, 2010, s. 21–42.

¹⁵ CLOONEY, *Comparative theology*, s. 14.

„alternativu k teologii světových náboženství.“¹⁶ Z jeho pohledu totiž komparativní teologie lépe odpovídá na potřebu reflexe křesťanské víry v kontextu současné postmoderní zkušenosti náboženského pluralismu, a to hned ze čtyř důvodů.¹⁷

1. Komparativní teologie se oproti teologii světových náboženství detailně seznamuje s odlišnou náboženskou tradicí předtím, než vynáší své srovnávací soudy.

2. Komparativní teologie zdůrazňuje hermeneutický požadavek vykládání odlišné náboženské tradice v její autentičnosti. Použijeme-li totiž křesťanskou věrouku jako jediný klíč pro interpretaci významů mimokřesťanských náboženských textů, existuje nebezpečí jejich pokřivení.

3. Žádná křesťanská teologie světových náboženství neodpovídá praktickým potřebám křesťanů nacházejícím se v situaci náboženského pluralismu, neboť příliš zdůrazňuje věrnost vlastní náboženské tradici na úkor kreativity v přístupu k ostatním náboženstvím. Na rovině mezi-náboženského dialogu to, podle Frederickse, vede k omezení jeho možností.

4. Komparativní teologie lépe odpovídá na kontext postmoderní zkušenosti náboženského pluralismu, neboť odmítá teologii světových náboženství jako dominantní diskurz, avšak zároveň nesouhlasí s tezí o vnitřní jednotě všech náboženství. Komparativní teologie zdůrazňuje blízkost všech náboženství při zachování jejich autentické různosti.

Jak se zdá, komparativní teologii tedy nelze chápat jen jako teoretickou reflexi křesťanské víry, jak to navrhoval Keith Ward, ale také jako praxi života z víry v kontextu náboženského pluralismu. Komparativní teologie vychází z přesvědčení, že teologie není jen akademickou disciplínou, ale může být chápána také jako způsob života.¹⁸ Žít teologicky neznamená jen teologicky myslet (*thinking theology*), ale také teologicky činit (*doing theology*)¹⁹ či teologii praktikovat (*practicing theology*).²⁰ V tomto ohledu můžeme o komparativní teologii hovořit rovněž jako o teolo-

¹⁶ FREDERICKS, „Introduction,“ s. xiv.

¹⁷ Všechny čtyři důvody srov. tamtéž, s. xiv–xv.

¹⁸ Srov. Carrie DOHRING, *The Practice of Pastoral Care: A Postmodern Approach*, Louisville (KY): Westminster John Knox Press, 2015, s. 4.

¹⁹ Srov. Stephen B. BEVANS, *An Introduction to Theology in Global Perspective*, Maryknoll (NY): Orbis Books, 2009, s. 1–5.

²⁰ Srov. Terry VELING, *On the Earth as It Is in Heaven*, Maryknoll (NY): Orbis Books, 2005, s. 4–5.

gické metodě (v rovině teoretické), nebo jako o způsobu křesťanského života (v rovině praktické). Primární se tak stává otázka, zda a do jaké míry můžeme porozumět obsahům světových náboženství v jejich autentičnosti, a až sekundárně přichází otázka po jejich soteriologickém významu z hlediska křesťanské věrouky. Komparativní teologii jde tedy předně o to, jací skutečně jsou věřící jiných náboženství a jak prožívají svou náboženskost. Až poté ji zajímá, jaký by k nim měli křesťané mít poměr. Tento princip označuje komparativní teologie jako „hermeneutickou otevřenost.“ Ta je právě tím (např. podle Marianne Moyaert), co ji odlišuje od teologie světových náboženství.²¹

Komparativní teologii nelze úplně ztotožnit také s mezináboženským dialogem. Nezáleží na tom, na jaké úrovni se mezináboženský dialog uskutečňuje. Zda na rovině institucionální (mezi představiteli světových náboženství), odborné (mezi teology a náboženskými učiteli), či rovině běžného života (mezi přáteli, sousedy atp.). Vždy v něm je někdo, kdo sdílí obsahy své víry s někým, kdo věří jinak. V dialogu vždy jeden mluví a druhý mu naslouchá. Komparativní teologie však usiluje o hluboké porozumění nejen vlastní náboženské tradici, ale i tradici, s kterou se srovnává. Obrazně řečeno, komparativní teologie uvažuje „jakoby z obou stran stolu, když osobně promýšlí staré i nové pravdy ve vnitřním dialogu.“²² Jinak věřící jsou pro komparativní teologii partnery na cestě k hledání absolutní pravdy, která se zjevuje v lidských dějinách napříč náboženskými tradicemi. Komparativní teologie jako způsob teologické práce umožňuje nahlédnout vlastní křesťanskou víru i náboženství v novém světle právě skrze detailní (teoretické i praktické) poznání náboženské tradice od křesťanství odlišné. Podle komparativních teologů nejde o relativizaci vlastní náboženské identity, ale naopak o její posílení díky hlubším vhledům získaným skrze proces vzájemného učení, které přesahuje rámec mezináboženského dialogu a zahrnuje vždy i určitou konvivenci.

Komparativní teologie se v současnosti ukazuje jako specifická, samostatná a dynamicky se rozvíjející disciplína, která úzce souvisí s teologií světových náboženství, avšak lze ji od ní i odlišit. Komparativní teologii také nelze zaměnit s mezináboženským dialogem, ani s religionistikou, ať už se na náboženství dívá pohledem fenomenologickým či kulturně-

²¹ Srov. Marianne MOYAERT, *In Response to the Religious Other: Ricoeur and the Fragility of Interreligious Encounters*, New York: Lexington Books, 2014, s. 162.

²² CLOONEY, *Comparative theology*, s. 13.

-analytickým. Zdá se tedy, že komparativní teologie hledá rovnováhu především mezi nekonfesní religionistikou a konfesní teologií světových náboženství.²³ Podle mého soudu se tak pokouší o spojení dvou základních rovin přístupu k náboženství, horizontální a vertikální. Na rovině první jde o poměr světových náboženství mezi sebou navzájem, případně o poměr křesťanství k jiným náboženstvím, a na rovině druhé o vztah mezi transcendencí a světem, nebo přímo o vztah mezi Bohem a člověkem v Kristu.²⁴ Proto se zdá, že současná komparativní teologie nabízí nosný koncept (teologické) hermeneutiky náboženského pluralismu, který zdůrazňuje „partikularitu hledající svůj univerzální kontext.“²⁵ Možná bychom mohli také říci, že komparativní teologie upozorňuje na univerzalizaci partikularity a partikularizaci univerzality. Tuto dvojakost nezná jen teorie globalizace, jak ji popsal např. Roland Robertson,²⁶ ale hovoří o ní již Janovo evangelium ve svém prologu (Jan 1,1; 14). A právě tento text nám může připomenout, že existuje i jiná „globální síla“, než jsou média, sociální sítě či nadnárodní koncerny. Tou silou je Ježíš Kristus, vtělené Slovo, Bůh, který se stal člověkem. Absolutní moc, která se stala bezmocným dítětem, absolutní moc bezmocně visící na kříži a zároveň absolutní moc, která vstává z mrtvých jako Pán dějin. Hle, člověk (partikularizace univerzality), a hle, Pán (univerzalizace partikularity)!

2. VZNIK A VÝVOJ KOMPARATIVNÍ TEOLOGIE

Komparativní teologie není toliko plodem theologického pluralismu druhé poloviny 20. století, jak bychom se snad mohli domnívat, i když je pravdou, že jeho vlivem se začala znovu pozoruhodně rozvíjet. Její kořeny sahají podstatně hlouběji do historie. Obecně se dějiny komparativní teologie dají rozdělit na „prehistorii, počátky a současnost.“²⁷ Ve snaze o své zakotvení v nejstarších dějinách hovoří její protagonis-

²³ Srov. John Matthew ALLISON, „Of Bliss and Love: Methodological ‚Play‘ in Hindu-Christian Comparative Theology,“ *Journal of Comparative Theology* 5, č. 1 (2015): 3.

²⁴ Tímto způsobem rozlišuje dvě základní roviny zájmu o náboženství například Vladimír Boublík a v návaznosti na něj i Denisa Červenková. Srov. Denisa ČERVENKOVÁ, *Náboženství jako teologický fenomén*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013, s. 11.

²⁵ ALLISON, „Of Bliss and Love,“ s. 4.

²⁶ Roland ROBERTSON, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: SAGE, 1992.

²⁷ Srov. RAY – D'ARCY MAY – DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?,“ s. 94.

té o tom, že každá náboženská komunita přirozeně obsahuje dimenzi mezináboženského a komparativního učení. Jde jen o to, zda ji ve svém životě podporuje, či potlačuje. V průběhu dějin tak můžeme snadno identifikovat celou řadu příkladů mezináboženských komparací vždy tam, kde to bylo vyžadováno blízkostí nebo prolínáním dvou či více náboženských tradic. Srovnávání bylo vždy způsobem poznávání. Srovnáváním vlastního pohledu na svět s pohledem někoho jiného vymezujeme a určujeme vlastní identitu, učení se o druhých se učíme též sami o sobě. Jedná se o zásadní hermeneutickou vzájemnost, o hermeneutický inkluzivismus, kdy každý interpretuje náboženskou tradici druhého pouze za pomoci pojmů a konceptů tradice vlastní. Jde tak např. o křesťanskou interpretaci muslimů, či muslimskou interpretaci křesťanů. Je však nutné poznamenat, že hermeneutický inkluzivismus sám o sobě nezakládá postoj inkluzivismu.²⁸

Vlastní dějiny komparativní teologie jako teologické disciplíny se začínají odvíjet až s Jamesem Gardenem (1645–1726), který byl zřejmě prvním, kdo použil (alespoň v anglickém jazykovém kontextu) termín *komparativní teologie*.²⁹ V jeho pojetí však šlo zejména o teologické srovnávání v rámci projektu smíření jednotlivých soupeřících frakcí protestantismu, přičemž Garden se zaměřuje nikoliv na jejich rozdíly, ale podobnosti.³⁰ Nejde tedy v pravém slova smyslu o komparativní teologii mezináboženskou, nicméně její základní principy souzní s tím, co vždy bylo pro komparativní teologii ústřední: tj. rozpoznávání intelektuálních i duchovních možností vzájemného dialogu mezi lidmi a snaha o hledání společného, věčného základu navzdory různosti a mnohosti náboženských představ a systémů. Komparativní teologii jde o srovnávání za účelem intelektuálního a duchovního pokroku, který by nebyl omezen kulturními, náboženskými ani věroučnými rozdíly, ale zároveň aby tato specifika zůstala zachována.

²⁸ Srov. Perry SCHMIDT-LEUKEL, „Pluralism: How to Appreciate Religious Diversity Theologically?“, in Paul HEDGES – Alan RACE (ed.), *Christian Approaches to Other Faiths*, London: SCM Press, 2008, s. 87.

²⁹ Jedná se o dílo *Comparative Theology; or, The True and Solid Grounds of Pure and Peaceable Theology: A Subject Very Necessary, Tho' Hitherto Almost Wholly Neglected*, vydané v roce 1700. Srov. Francis X. CLOONEY, „Comparative Theology“, in John WEBSTER – Kathryn TANNER – Iain TORRANCE (ed.), *The Oxford Handbook of Systematic Theology*, Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 654.

³⁰ Srov. RAY – D'ARCY MAY – DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?“, s. 95.

Po Gardenovi následovala celá řada obdobných pokusů, z nichž mnohé se již zaměřovaly na poměr křesťanství k jiným náboženstvím, případně i na vztahy mezi různými náboženskými tradicemi (např. James Freeman Clarke, Friedrich Max Müller, Cornelius Petrus Tiele, William Warren a další). Jednalo se však o přístupy, které bychom dnes řadili spíše do hájemství religionistiky než teologie. Zatímco křesťanská teologie 18. a 19. století povětšinou stále tkvěla v exkluzivistickém postoji vůči jiným světovým náboženstvím (např. Auguste Théodore Paul de Broglie)³¹ a její mezináboženská srovnávání měla za úkol ukázat nadřazenost křesťanství, zájem výše zmíněných autorů byl již, zdá se, motivován snahou o autentické setkání s jinověrci a jejich náboženstvím. Křesťanští teologové a misionáři, kteří byli upřímně přesvědčeni o výlučnosti křesťanství, se však stále více zajímali o moudrost ostatních světových náboženství, obsáhle informovali o jiných kulturách, náboženských zvyklostech i tradicích. V důsledku toho se o ně začali zajímat odborníci i veřejnost podstatně více než kdy předtím.³²

Komparativní teologie tak, jak se s ní setkáváme dnes, se však začala formovat až ve století dvacátém. V té době docházelo k postupným proměnám misijního působení křesťanských církví.³³ Větší důraz začal být kladen na sociokulturní kontext a dialog mezi náboženstvími. Teologové a náboženští myslitelé začali do svých děl stále častěji zahrnovat srovnávání jednotlivých náboženských tradic. Jako příklad můžeme uvést křesťany Jeana Daniélou, Paula Tillicha, Karla Bartha či Rudolfa Bultmanna, buddhistu Masao Abeho, hinduistu Svámí Vivékánandu nebo muslima Seyyeda Hosseina Nasra.³⁴ Všichni si totiž uvědomovali, že poznávání a srovnávání náboženství se stalo potřebným nástrojem jejich vzájemného soužití. V katolickém prostředí pak někteří teologové (např. Dominique Chenu, Henri de Lubac, Karl Rahner, Vladimír Boublík, Jacques Dupuis a mnoho dalších) odmítli exkluzivistickou interpretaci věroučného výroku, že „mimo církev není spásy“ (extra Ecclesiam nulla salus). Toto přesvědčení bylo v katolické církvi přítomné přinejmenším již od roku 1302, kdy papež Bonifác VIII. vydal svou bulu

³¹ Srov. Auguste Théodore Paul DE BROGLIE, *Problèmes et conclusions de l'histoire des religions*, Paris: Putois-Cretté, 1886.

³² RAY – D'ARCY MAY – DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?“, s. 96.

³³ Srov. David J. BOSCH, *Transforming Mission*, Maryknoll, NY: Orbis Books, 2011.

³⁴ Srov. RAY – D'ARCY MAY – DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?“, s. 97.

Unam sanctam.³⁵ V ní vyjádřil stanovisko, že katolická církev je jedinou institucí zaručující spásu. Pro zmíněné teology církev neztrácí svou důležitost pro spásu, ale odmítají myšlenku, že by Bůh nemohl spasit podle své vůle i ty, kteří se z nějakých důvodů nacházejí mimo katolickou církev, ale přitom upřímně hledají Boha a žijí podle dobrých mravních zásad.³⁶ Hledají proto inkluzivnější soteriologické koncepty. Známé jsou např. teze o anonymních křesťanech (Karl Rahner) či anonymních katechumenech (Vladimír Boublík).³⁷ Nizozemský teolog Edward Schillebeeckx dokonce navrhuje podstatně rozšířit prostředí pro Boží spásné působení. Nejen církev, ale celý svět je podle něj polem působnosti Božího spásného jednání v lidských dějinách. Pro Schillebeeckxe spása „zaplavuje svět“,³⁸ a proto tvrdí, že „mimo svět není spásy“ (*extra mundum nulla salus*).³⁹ Církev je spíše „svátost spásy ve světě“,⁴⁰ zatímco svátostí Boha je svět lidí a jeho dějiny (pojímané jako dějiny spásy).⁴¹

V každém případě významnější posun směrem k inkluzivistické interpretaci významu církve pro spásu nastal až s II. vatikánským koncilem. V této souvislosti také koncil vybídl k pozitivnímu přístupu vůči jinak věřícím,⁴² a dokonce vyzval i k dialogu a spolupráci mezi

³⁵ Srov. Jan-Heiner Tück, „Extra Ecclesiam nulla salus: Model stupňovité příslušnosti k církvi a jeho potenciál pro dialog,“ in Prokop Brož a kol., *Církev a II. vatikánský koncil*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, s. 83–103.

³⁶ Ještě před Druhým vatikánským koncilem můžeme posun k takovému soteriologickému inkluzivismu nalézt např. v dopise tehdejšího Svatého oficia arcibiskupovi bostonskému (8. srpna 1949), v němž magisterium odsuzuje rigorismus Leonarda Feeneyho. Srov. *DS* 3866–3873.

³⁷ Obsáhle se problematice těchto dvou teologických konceptů věnuje Karel Skalický ve svém textu: Karel SKALICKÝ, „Boublíkova teologie náboženství a její spor s Rahnerovým ‚anonymním křesťanem‘ ve světle nového vymezení Nadpřirozena,“ in Kateřina BRICHČINOVÁ – Karel SKALICKÝ – František ŠTĚCH – Tomáš VEBER (ed.), *Teologie v utkání s pluralitou náboženství: Přínos Vladimíra Boublíka v přístupech a hodnoceních jeho žáků*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 181–264.

³⁸ Rober J. SCHREITER, „Schillebeeckx and Theology in Twenty-First Century,“ in Lieven BOEVE – Frederiek DEPOORTERE – Stephan VAN ERP (ed.), *Edward Schillebeeckx and Contemporary Theology*, London: T&T Clark, 2010, s. 253.

³⁹ Edward SCHILLEBEECKX, *Lidé jako Boží příběh*, Brno: CDK, 2008, s. 20–29.

⁴⁰ Tamtéž, s. 29.

⁴¹ Dějiny spásy jsou dějiny obecné, všezahrnující, celosvětové či všelidské a pro Schillebeeckxe nejsou totožné s dějinami zjevení, neboť v nich „přicházejí dějiny spásy k vědomé a výslovné zkušenosti víry. Bez všeobecných dějin spásy jsou zvláštní dějiny zjevení (...) nemožné.“ Tamtéž, s. 28.

⁴² *Ad gentes* 11.

světovými náboženstvími (*per colloquia et collaborationem*).⁴³ V duchu II. vatikánského koncilu vznikla též první specializace ve studiu mimokřesťanských náboženství na Papežské lateránské univerzitě v Římě (1971) s názvem *Il fatto religioso nella storia della salvezza* („Náboženská skutečnost v dějinách spásy“).⁴⁴ Jednalo se o tehdy unikátní koncepci, na jejímž půdorysu se příhodně setkala formující se teologie světových náboženství s velmi výrazným komparativně teologickým aspektem. Není bez významu, že jejím zakladatelem byl český teolog Vladimír Boublík a jeho pokračovatelem se pak stal jiný Čech, Karel Skalický.

Zájem o světová náboženství, mezináboženský dialog i spolupráce mezi věřícími různých náboženství však probíhaly na rovině žité víry již dávno před svoláním koncilu. Mnozí katoličtí misionáři se dokonce angažovali ve sdílení náboženské praxe. Jako příklad zde můžeme uvést založení prvního katolického ašramu nejsvětější Trojice (Saccidananda Ashram) v Indii (Tiruchirappalli, Tamil Nadu) v roce 1950. Jeho zakladateli byli benediktinští mniši Henri le Saux a Jules Monchanin.⁴⁵ Tento klášter sehrál centrální úlohu v šíření Hnutí křesťanských ašramů (Christian Ashram Movement) v druhé polovině 20. století, neboť právě z něj se hnutí šířilo do dalších oblastí Indie. Dodnes je považován za „mateřský klášter“ pro většinu křesťanských ašramů v Indii,⁴⁶ kterých je dnes již okolo jednoho sta. Významným šířitelem myšlenky křesťanských ašramů se později stal i v Čechách známý benediktin Bede Griffiths, který se stal představeným (guru) ašramu Saccidananda (někdy též zvaného Shantivanam) v roce 1968 a vedl jej až do své smrti v roce 1993.

---

⁴³ *Nostra aetate* 2.

⁴⁴ O historii této specializace referuje Karel Skalický ve svém textu: Carlo SKALICKÝ, „Per una storia della specializzazione: Il fatto religioso nella storia della salvezza,“ *Lateranum* 64, č. 2–3 (1998): 463–476.

⁴⁵ Srov. Bede GRIFFITHS, *Sňatek mezi Východem a Západem*, Brno: Cesta, 1997, s. 24. Nebo též Catherine CORNILLE, *The guru in Indian Catholicism: Ambiguity or Opportunity of Inculturation?*, Louvain: Peeters, 1991, s. 78–79. Tento katolický ašram však nebyl prvním. Nejstarším křesťanským ašramem v Indii byl Christukula Ashram v Tirupatturu (Tamil Nadu), který již v roce 1924 založili protestantští (United Free Church Mission of Scotland) misionáři Savarirayan Jesudason a Ernest Forrester-Paton. Srov. Zdeněk Štipl, „Christian Ashrams in India: A Bridge between Two Worlds?,“ in Danuta STRASIK – Anna TRYNKOWSKA (ed.), *CEENIS Current Research Series*, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2013, s. 205.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 206.

V těchto (a podobných) kontextech se začaly rozvíjet různé odstíny teologie světových náboženství. Postupně se také vyprofilovala její tři paradigmatata, která byla až do konce 20. století považována za typické teologické pohledy na pluralitu světových náboženství. Jednalo se o exkluzivismus (někdy nazývaný též partikularismus), inkluzivismus a pluralismus. Nicméně s blížícím se koncem století byla tato paradigmatata stále častěji kritizována a mnozí autoři (např. Michael Barnes či Joseph A. Di Noia) navrhuji překročit zmíněná paradigmatata, zachovat, co je na nich dobré, vyhnout se jejich slabinám a vytvořit nový pohled, který by lépe odpovídal situaci náboženského pluralismu v 21. století. V této souvislosti se hovoří o tzv. „čtvrtém paradigmatu“, označovaném jako „postpluralismus“ či „model akceptace“, jak jej navrhl Paul F. Knitter.⁴⁷ Právě on zahrnul komparativní teologii (jako dialogický postpluralismus) do rubriky svého modelu akceptace v teologii světových náboženství.⁴⁸ Jak už ale bylo zmíněno, někteří její protagonisté odmítají (mezi nimi také Clooney), že by komparativní teologie byla jen jednou z variant teologie světových náboženství. Dle mého soudu ji však lze interpretovat, koncipovat i praktikovat obojím způsobem, jako samostatnou teologickou disciplínu i jako jednu z forem teologie světových náboženství. Dějiny teologie světových náboženství jsou totiž do značné míry též dějinami komparativní teologie. Komparativní teologie dneška však není jen výzvou k akademickému studiu náboženských tradic, ale především výzvou k angažovanému dialogu s věřícími jiných náboženství, je formou evangelizace dovnitř i vně křesťanské komunity. Komparativní teologie se neomezuje jen na teorii, ale zdůrazňuje též praxi života z víry v kontextu plurality náboženství. Samotné teologické srovnávání je též považováno za způsob praktikované teologie.⁴⁹

Ačkoliv je dnes možné nalézt centra komparativní teologie po celém světě, byla její první laboratoří bezesporu Indie. Mnohé významné postavy dějin komparativní teologie studovaly detailně hinduismus, jeho svaté texty i náboženskou praxi, nebo se zasazovaly o hledání společných duchovních cest pro hinduismus a křesťanství (např. Bernard Lu-

⁴⁷ HOŠEK, *Na cestě k dialogu*, s. 105 a 116.

⁴⁸ Paul F. KNITTER, *Introducing Theologies of Religion*, Maryknoll, NY: Orbis Books, 2002, s. 202–205.

⁴⁹ Srov. Francis X. CLOONEY, *Theology after Vedānta: An Experiment in Comparative Theology*, New York, NY: State University of New York Press, 1993, s. 9. A také CLOONEY, *Comparative theology*, s. xii.

cas, John N. Farquhar, Henri le Saux, Jules Monchanin, Bede Griffiths, Raimundo Panikkar, Sara Grant a další). Byli to duchovní, intelektuálové a vědci, kteří věřili, že poznávání hinduismu nám může pomoci znovu promyslet vlastní křesťanství. K tomuto jejich odkazu se hlásí dnešní komparativní teologie a považuje tyto myslitele i jejich dílo za součást své historie.⁵⁰ V této tradici pokračují mnozí významní současníci komparativní teologie (např. Francis X. Clooney, Robert C. Neville, Hugh Nicholson, John Thatamanil a další). Jejich přístupy ke komparativní teologii se od sebe mnohdy liší, nicméně vždy se shodují na důležitosti duchovní praxe, která musí jít ruku v ruce s přísnou vědeckostí. Oba dva tyto principy v sobě spojuje právě komparativní teologie Francise X. Clooneyho.

3. ROZVOJ KOMPARATIVNÍ TEOLOGIE V POJETÍ FRANCISE X. CLOONEYHO, S. J.

Francis X. Clooney se narodil v roce 1950 v New Yorku. Po absolvování střední školy vstoupil do noviciátu Tovaryšstva Ježíšova. Řeholní sliby složil v roce 1970 a pokračoval v bakalářském studiu na jezuitské Fordham Univerzitě v Bronxu. Po ukončení studií odešel v roce 1973 ze Spojených států amerických, aby vyučoval etiku, anglický jazyk a literaturu na chlapecké střední škole Sv. Xavera v hlavním městě Nepálu, Káthmándú. Zde se poprvé osobně setkal s hinduismem a buddhismem.

Všichni hoši ve škole byli buďto hinduisté, nebo buddhisté. Zjistil jsem, že když je chci vyučovat, musím se nejprve sám od nich učit. A tak jsem poprvé ve svém životě četl Bhagavadgítu, Rámájanu a Buddhovy příběhy, abych o nich mohl s chlapci hovořit.⁵¹

Toto setkání podstatně ovlivnilo celé jeho další životní i profesní směřování. Buddhismus a především hinduismus se postupně začal stávat integrální součástí jeho života katolického kněze a jezuitu. Po návratu z Nepálu pokračoval Clooney ve studiu teologie na Weston School of

⁵⁰ Srov. CLOONEY, *Comparative Theology*, s. 38–39.

⁵¹ Francis X. CLOONEY, „I am evangelizing Christians: An Interview with Prof. Francis X. Clooney, S. J.,“ *Frontline: India's National Magazine* [online], 22, č. 19 (2005); <http://www.frontline.in/navigation/?type=static&page=archive> [cit. 16. 2. 2016].

Theology. Když v roce 1978 získal magisterský titul, byl vysvěcen na kněze a odešel do Chicaga, kde v roce 1984 získal doktorát z jihoasijských kultur a jazyků.⁵² Jako čerstvý doktor nastoupil na Boston College, kde vyučoval celých 21 let. Od roku 2005 působí jako profesor komparativní teologie na Harvardské univerzitě a od roku 2010 vede tamní Centrum pro studium světových náboženství.⁵³ Dvojí životní fascinace křesťanskou a hinduistickou náboženskou zkušeností a tradicí vyústila do těsného a plodného sepětí teologie a indologie v Clooneyho profesní dráze. Tato skutečnost přirozeně znamená jeho inklinaci ke srovnávání, které však jako nábožensky angažovaný křesťan nemůže oddělit od teologie. Teologii vnímá nejen jako intelektuální úsilí o porozumění vlastní víře, ale také jako způsob života. Navíc, podle Clooneyho, ve světě charakterizovaném náboženskou rozrůzněností k sobě teologie a srovnávání patří zcela neodmyslitelně.⁵⁴

Na půdorysu jeho životního příběhu tak postupně vzniká originální koncept komparativní teologie, jehož hlavním rysem je autobiografičnost⁵⁵ a ochota učit se od druhých. První pokus definovat svou koncepci komparativní teologie publikoval Clooney v roce 1993. Jedná se o knihu *Theology after Vedānta: An Experiment in Comparative Theology*.⁵⁶ Komparativní teologie je zde představena zatím velice skromně, jako teologický experiment. Clooney se pokouší o nový styl teologie, která vychází z pečlivého srovnávání náboženských textů a jejich komentářů. V tomto případě se Clooney věnuje tradici komentářů védských textů, tzv. Advaita-védántě. Její komentáře (zejména ty Šankarovy) čte a srovnává s *Teologickou sumou* Tomáše Akvinského. Komparativní teologie je zde představena nikoliv jako objektivistické srovnávání odlišných náboženských textů, ale jako skutečná teologie. Teologie vychází z křesťanské víry,⁵⁷ která však hledá své porozumění i za hranicemi

⁵² Jeho doktorská práce byla o šest let později publikována jako: FRANCIS X. CLOONEY, *Thinking Ritually: Rediscovering the Puroa Mimamsa of Jaimini*, Vienna: Indological Institute of the University of Vienna, 1990. V případě této knihy se nejedná o komparativně teologické dílo, nicméně právě zde se ukazuje Clooneyho odborný zájem o kořeny hinduistické náboženské tradice.

⁵³ Bližší informace a aktuální životopis Francise X. Clooneyho je možné nalézt na <http://hds.harvard.edu/people/francis-x-clooney> [cit. 9. 2. 2016].

⁵⁴ Srov. CLOONEY, *Comparative Theology*, s. 3.

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 16–19.

⁵⁶ FRANCIS X. CLOONEY, *Theology after Vedānta: An Experiment in Comparative Theology*, Albany, NY: State University of New York Press, 1993.

⁵⁷ Srov. CLOONEY, *Theology after Vedānta*, s. 4.

křesťanství. Jak může četba védských textů posílit (*strengthen*) mou křesťanskou víru? To je otázka, kterou si Clooney klade, přičemž vždy zdůrazňuje svou pravověrnost (oddanost tradici a magisteriu katolické církve). Komparativní teologie nemá směřovat do náboženského relativismu. Její praxe mezináboženského učení má mít vždy na zřeteli, že jejím účelem je obohatit křesťanskou víru (i katolickou věrouku) o nové vhledy, které mohou být užitečné k jejímu vlastnímu rozvoji. Clooney hovoří zejména o důležitosti čtení nejen křesťanských, ale i hinduistických náboženských textů. Právě z jejich čtení a studia může křesťanská teologie získat nové impulzy pro nové promýšlení křesťanské víry, pro nový způsob své vlastní hermeneutiky mystéria.⁵⁸ Nutno dodat, že již tento první Clooneyho experiment vzbudil značný ohlas. Jak mezi těmi, kdo jej považovali za nové paradigma v teologii světových náboženství, tak mezi těmi, kteří v něm viděli nový způsob či metodu pro svou vlastní teologickou práci v kontextu náboženského pluralismu.

Ve svých dalších pracích Clooney svůj teologický experiment dále rozvíjí. Z experimentu se stává teologický projekt. To je patrné již v jeho následující knize *Seeing through Texts: Doing Theology among the Srivaishnavas of South India* (1996).⁵⁹ Clooney srovnává tamilský náboženský text Tiruvaymoli (jeho Šrí-Vaišnavistickou interpretaci) s křesťanskými texty, jako je např. Píseň písní, Janovo evangelium, Bonaventurovo Putování myslí do Boha či ignaciánské exercicie, a ukazuje, jak může být takové srovnávání teologicky užitečné. Komparativní čtení těchto textů totiž Clooneyho přivádí k otázce možnosti poznání a zakoušení Boha. Křesťanské i hinduistické texty dávají své vlastní odpovědi a Clooney sleduje nejen jejich podobnosti, ale i rozdíly. Zběhlý v četbě a interpretaci křesťanských náboženských textů, čte básnické texty Tiruvaymoli, interpretuje je a opět se vrací ke čtení textů křesťanských, aby obohacen o nové impulzy nacházel v nich nové, mnohdy netušené významy. Clooney píše:

Bible, Bonaventura, Ignác: pro křesťana, který studoval Šrí-Vaišnavistickou tradici jsou tyto texty stále přítomné a pořád ústřední, avšak neznamenají totéž, co předtím.⁶⁰

⁵⁸ Tuto tezi rozvíjí Clooney v knize *Hindu Wisdom for all God's Children*, Maryknoll, NY: Orbis Books, 1998.

⁵⁹ Francis X. CLOONEY, *Seeing through Texts: Doing Theology among the Srivaishnavas of South India*, Albany, NY: State University of New York Press, 1996.

⁶⁰ Tamtéž, s. 304.

Clooneyho třetí významnou prací z oboru komparativní teologie je kniha *Hindu God, Christian God: How Reason Helps Break Down the Boundaries between Religions*.⁶¹ V ní ukazuje, že většina křesťanských představ o Bohu má své obdoby také v hinduismu a dialog o nich může být přínosný pro obě strany. Clooney se pokouší překročit rozdělení teologů podle náboženství a argumentuje, že i přes různou náboženskou příslušnost zůstávají profesními partnery. Clooney zůstává katolickým teologem, jeho komparativní teologie je stále konfesní, ale zajímají ho teologické názory a koncepce jeho hinduistických kolegů.⁶² Stejný důraz má i jeho komparativní „mariologie“ s názvem *Divine Mother, Blessed Mother: Hindu Goddesses and the Virgin Mary*.⁶³ Hinduistické pojetí bohyní a studium jejich devocionálních tradic může podle Clooneyho zásadním způsobem obohatit diskuse v křesťanské, zejména feministické teologii.⁶⁴ Proto se snaží přiblížit křesťanům význam některých indických bohyní skrze srovnávání s Pannou Marií. Neznamená to však, že by indické bohyně s Pannou Marií ztotožňoval, spíše ukazuje, jak může pohled na konkrétní indickou náboženskou tradici obohatit křesťanské, katolické porozumění Panně Marii a prohloubit tak úctu k ní. Pro bohyně není v křesťanství místo, avšak neznamená to, že by křesťanství (zejména jeho mariologie) nemohlo těžit ze setkání s kultem bohyní v indickém kontextu.

V roce 2008 pak Clooney vydává hned dvě knihy *Beyond Compare: St. Francis de Sales and Sri Vedanta Desika on Loving Surrender to God*⁶⁵ a *The Truth, the Way, the Life: Christian Commentary on the Three Holy Mantras of the Srivaishnava Hindu*.⁶⁶ První z nich ukazuje, jak komparativní teologie jako forma angažovaného čtení náboženských textů napříč náboženskými tradicemi posiluje právě křesťanskou zbožnost. Jako příklad přitom slouží srovnávání textů svatého Františka Saleského a Šrí Védanty Dేశiky, které hovoří o láskyplném odevzdání se Bohu.

⁶¹ Francis X. CLOONEY, *Hindu God, Christian God: How Reason Helps Break Down the Boundaries between Religions*, New York, NY: Oxford University Press, 2001.

⁶² Srov. tamtéž, s. 27–28.

⁶³ Francis X. CLOONEY, *Divine Mother, Blessed Mother: Hindu Goddesses and the Virgin Mary*, New York, NY: Oxford University Press, 2005, s. 13.

⁶⁴ Srov. CLOONEY, *Comparative Theology*, s. 83.

⁶⁵ Francis X. CLOONEY, *Beyond Compare: St. Francis de Sales and Sri Vedanta Desika on Loving Surrender to God*, Washington, D. C.: Georgetown University Press, 2008.

⁶⁶ Francis X. CLOONEY, *The Truth, the Way, the Life: Christian Commentary on the Three Holy Mantras of the Srivaishnava Hindu*, Leuven: Peeters, 2008.

Clooneyho ústřední otázkou je, zda může Šrí Védanta Déšika inspirovat křesťany k tomu, aby jejich láska k Bohu neustále rostla. Druhá kniha je pak příkladem křesťanského, teologického komentáře k náboženským textům hinduistické tradice,⁶⁷ konkrétně tří manter Šrí-Vaišnavistické hinduistické tradice. Clooney vykládá mantry v jejich vlastním kontextu, nicméně vždy zároveň hledá, kde rezonují s křesťanskou tradicí. Komentář k mantrám je pro něj nejen odbornou, teologickou výzvou, ale také duchovní praxí.

Na uvedeném výčtu Clooneyho publikací se ukazuje, jak se z původního teologického experimentu vyvinul konkrétní teologický projekt, který se skrze své pečlivé promyšlení zařadil do širší vývojové linie komparativní teologie a do značné míry ovlivnil její nové, současné směřování.⁶⁸ Tento posun se naplno projevuje v již vícekrát citované knize *Comparative Theology: Deep Learning Across Religious Borders*, kde Clooney představuje svou vizi komparativní teologie jako samostatné a svébytné teologické disciplíny. Již tím tato publikace vybočuje z řady předchůzích, neboť se nezabývá srovnáváním náboženských textů, ale samotnou metodou, dějinami, principy, obsahy a identitou komparativní teologie – je úvodem do komparativní teologie. V předmluvě Clooney píše:

Čím déle se nacházím v tomto oboru (komparativní teologie), tím více si uvědomuji, že význam toho, co píšeme, je dán částečně tím, co čtenář po přečtení udělá. Budoucnost komparativní teologie záleží na čtenářích, kteří najdou své vlastní způsoby (...), jak praktikovat teologii – víru, která hledá své porozumění – ve světě, kde naše vlastní náboženství je vždy mezi ostatními.⁶⁹

Není v možnostech tohoto textu detailně zprostředkovat vývoj pojetí komparativní teologie pozorovatelný v dlouhé sérii publikací Francise X. Clooneyho a uvedený stručný přehled hlavních prací nemůže takovou detailní studii nahradit. I přesto je možné udělat si představu o tom, jak se Clooneyho myšlení postupně propracovalo až k novému a vlivnému pojetí komparativní teologie. Předtím, než se zastavíme u některých

⁶⁷ Tamtéž, s. 175.

⁶⁸ Srov. RAY – D'ARCY MAY – DUPUCHE, „Doing Theology Inter-religiously?“, s. 98–99. Clooney sám píše, že si uvědomil až poté, co začal promýšlet svou komparativní teologii, že ta má za sebou již přes tři sta let svého vývoje a že jeho teologický experiment zakládá projekt nového rozvoje již zavedené, jen pozapomenuté teologické disciplíny. Srov. CLOONEY, *Comparative theology*, s. 19.

⁶⁹ Tamtéž, s. xii.

hlavních charakteristik Clooneyho komparativní teologie, je třeba ještě pro úplnost zmínit jeho nejaktuálnější publikaci *His Hiding Place is Darkness: An Exercise in Hindu-Catholic Theopoetics*.⁷⁰ V ní se Clooney vrací ke stylu svých předchozích textů a věnuje se opět důkladnému čtení a srovnávání náboženské poesie (i jejích komentářů) hinduismu (Tiruvaymoli) a křesťanství (Píseň písní). Tematicky si všímá dynamické dialektiky Boží přítomnosti (zjevnosti) a Boží skrytosti v obou náboženských tradicích. Clooney se vydává na pole imaginace, teopoetiky a teodramatiky, aby se vrátil k teologii,⁷¹ která by byla schopna zaznamenat poetickou a dramatickou zkušenost lásky přítomné i nepřítomné – hledání lásky zjevné (zjevené) i lásky skryté. Celá kniha je koncipována jako tříaktová divadelní hra s „mezihrami“, které slouží jako jakési reflexivní pauzy, v nichž Clooney nechá čtenáře naslouchat Hansi Urs von Balthasarovi a americké básnířce, nositelce Pulitzerovy ceny za literaturu, Jorie Graham. Komparativní teologie je zde představena nejen jako srovnávání textů, ale také jako nový způsob reflexe dramatického a poetického setkávání náboženských tradic.

Jak bychom tedy mohli souhrnně a obecně charakterizovat Clooneyho komparativní teologii v návaznosti na přehled jeho hlavních děl? Naše pozornost se musí zaměřit zejména na jeho knihu věnovanou úvodu do komparativní teologie jako teologické disciplíny (*Comparative theology*, 2010). V ní také Clooney podává nejvýstižnější definici své disciplíny:

Komparativní teologie – komparativní a teologická od začátku do konce – označuje skutky víry hledající porozumění, které mají kořeny v konkrétní tradici víry, ale které se odvažují vyjít z tohoto základu a učit se od tradic jiných.⁷²

Jako taková má komparativní teologie existenciální konsekvence a transformační potenciál. Mění však především toho, kdo nejen svědčí o víře vlastní, ale zároveň se otevírá možnosti naučit se něčemu od druhých. Clooney píše:

(...) nejlépe se učíme, když se učíme uvnitř detailu, v nepatrných rozhodnutích a volbách, které činíme tváří v tvář neuvěřitelným možnostem našeho nábožensky

⁷⁰ Francis X. CLOONEY, *His Hiding Place is Darkness: An Exercise in Hindu-Catholic Theopoetics*, Stanford, CA: Stanford University Press, 2014.

⁷¹ Srov. tamtéž, s. 105–106.

⁷² CLOONEY, *Comparative theology*, s. 10.

rozdílného světa. My sami jsme částí tohoto detailu, kterého je třeba si povšimnout.⁷³

Takový detail podle Clooneyho nepřehlédneme, zaměříme-li se na čtení náboženských textů. Právě v nich se můžeme setkat s nehlubšími dimenzemi náboženské zkušenosti vlastní i odlišné. K tomu je však třeba znalost cizích jazyků a jejich logiky, neboť právě to je klíč k otevírání obsahů nových světů. Učení se cizímu jazyku jde ruku v ruce s učením se moudrosti obsažené v jiných kulturách a náboženských tradicích.

Za hlavní metodu Clooneyho komparativní teologie můžeme tedy označit srovnávání textů (*textual comparison*) vzájemně odlišných náboženských tradic. Pro Clooneyho je komparace především trpělivé (*patient reading*)⁷⁴ či pomalé a reflexivní (*slow and reflexive reading*)⁷⁵ čtení náboženských textů. Takové čtení není jen pečlivou odbornou analýzou, ale také „teologickou a nutně i duchovní praxí.“⁷⁶ Je to způsob teologické práce vycházející jak z přesvědčení vlastní víry, tak ze zájmu o víru odlišnou. Clooneyho komparativní teologie přistupuje k náboženským textům hinduismu s citlivostí nejen pro jejich „významy, ale také pro kontext náboženské praxe, kterou obsahují a zároveň i formují.“⁷⁷ Je však zřejmé, že křesťan (byť teolog) nemůže číst např. hinduistické náboženské texty jako hinduista. Může je ale číst jako křesťan. Může se jimi nechat inspirovat pro vytváření souhledů (synopsí) mezi tradicí vlastní a tradicí studovanou. Clooney píše:

Texty jsou pouze součástí náboženství, ale přesto (...) zůstávají, mezi mnoha dobrými zdroji, tím jediným a nejlepším, pro jemné a hluboké poznávání náboženských tradic.⁷⁸

Jeho komparativní teologie tedy „vyžaduje čtenáře, nikoliv konzumenty“, ⁷⁹ avšak neomezuje se jen na čtení textů, jejich interpretaci a re-interpretaci. Jejím důrazem je také autentické setkávání či přímo konvi-

⁷³ Tamtéž, s. 16.

⁷⁴ CLOONEY, *Theology after Vedānta*, s. 153–156 a 163–164.

⁷⁵ CLOONEY, *Comparative Theology*, s. 63.

⁷⁶ Tamtéž, s. 10–11.

⁷⁷ Michael BARNES, *Interreligious Learning: Dialogue, Spirituality and the Christian Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 21.

⁷⁸ Tamtéž, s. 67.

⁷⁹ CLOONEY, *Comparative theology*, s. 60.

vence s věřícími jiných náboženství. Clooneyho komparativní teologie je existenciálním, celoživotním projektem (využívajícím rozum, stejně tak jako intuici), který je založen na dynamice víry, pocitivém intelektuálním studiu a intuitivních vhladech,⁸⁰ které často vedou naše stezky na samé hranice poznatelného. Kritická reflexe náboženských textů a praxe odlišných náboženství je navrhována jako způsob nového promyšlení křesťanské víry.⁸¹ Clooneyho komparativní teologie usiluje o vyváženost mezi postojem náboženského fundamentalismu a relativismu. Odmítá přílišnou spoutanost exkluzivismem, ale zároveň se v žádném případě nevzdává univerzálních hodnot ani pravdivosti křesťanského učení. Naopak vyznává svou křesťanskou, náboženskou (i teologickou) identitu, ale zároveň vyjadřuje hluboký respekt k identitám odlišným, které se snaží poznávat (především skrze čtení a srovnávání náboženských textů) v jejich jedinečnosti. Snad je zde na místě hovořit i o sdílené náboženské identitě, která není synkretismem, ale má spíše formu (vzájemně se oplodňující) symbiózy náboženských identit. Snad by bylo lépe ji charakterizovat jako dvojí náboženskou angažovanost,⁸² která však má vždy na zřeteli křesťanskou náboženskou identitu spíše posilovat než relativizovat.⁸³ Díky tomu bývá Clooneyho komparativní teologie (v kontextu současné severoamerické komparativní teologie) řazena do tzv. školy odchodu a návratu (*exitus-reditus school*), která je charakteristická tím, že „(...) komparativní teolog začíná ve své domácí (tj. náboženské) tradici (...), z níž odchází, aby vstoupil do světa tradice jiné, znovu se vrátil domů a viděl novými očima.“⁸⁴

Clooney usiluje o překračování hranic křesťanství (jako náboženského systému i jako náboženské zkušenosti), aby jej mohl obohatit o nové teologické vhledy získané setkání s těmi, kdo se nacházejí mimo ně. Zjišťuje totiž, že za nimi neplatí „*hic sunt leones*“ ze starých římských map, ale že tam jsou lidé s autentickou náboženskou zkušeností.

⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 96.

⁸¹ Srov. FREDERICKS, „Introduction,“ s. ix.

⁸² „Clooney nabízí přesvědčivou hinduisticko-ignaciánskou obhajobu Boží ochoty setkat se s námi jako s hledajícími, vyznavači a vědci v prostředí mnohosti náboženských tradic.“ REID B. LOCKLIN, „Book Review: Comparative Theology: Deep Learning Across Religious Borders,“ *Journal of Hindu-Christian Studies* 23, č. 1 (2010): 58.

⁸³ CLOONEY, *Comparative theology*, s. 161.

⁸⁴ MARA BRECHT – REID B. LOCKLIN, „Introduction,“ in *Comparative Theology in the Millennial Classroom: Hybrid Identities, Negotiated Boundaries*, New York, NY: Routledge, 2016, s. 3 (doplnění v závorce pochází od autora článku).

Taková zkušenost se může lišit od té křesťanské, ale v některých aspektech jí může být překvapivě podobná. Clooney vnímá komparativní teologii jako možnost rozšířit okruh impulzů užitečných k vlastnímu rozvoji teologie jako takové. V souvislosti s tím se domnívám, že úkolem komparativní teologie tak, jak ji vnímá Clooney, není misie a evangelizace navenek, ale spíše tzv. nová evangelizace směřující dovnitř křesťanství a katolické církve. Clooneymu jde o to, aby křesťané obrátili svou pozornost k jiným náboženským tradicím jako k novým partnerům, od kterých se mohou naučit mnohé o své vlastní víře. Teolog nežije ve vzduchoprázdnu, ale působí v rámci věřící komunity, kde hraje úlohu proroka a vypravěče.⁸⁵ Komparativní teolog pak vypráví nejen příběhy vlastní věroučné tradice, ale i příběhy tradic odlišných. V tomto smyslu je pak uvnitř svého společenství skutečným prorokem.

Francis X. Clooney je takovým vypravěčem příběhů. Příběhů, které překračují zavedené hranice světových náboženství. Je ale také prorokem, který pečlivě studuje jinou náboženskou tradici a učí se od ní, aby znovu promýšlel své vlastní pozice, svou vlastní víru. Vstupuje do jiného náboženství skrze bránu jeho textů a zase z něj vychází, noří se do odlišného a zase se navrácí, aby ukázal, jak můžeme obohatit svůj vlastní duchovní život, svou vlastní náboženskou komunitu, svou vlastní církev o nové vhledy otevřeného srdce a myslí putujících mezi náboženskými tradicemi. Jsou to však ti, ke kterým mluví, kdo musí přijmout proroka a slyšet jeho volání. Je tedy nasnadě, že komparativní teolog nebude patřit k hlavnímu teologickému proudu příslušné náboženské tradice, neboť je ze své podstaty teologem dvou tváří, teologem dvou světů, je „osobností na okraji“,⁸⁶ osobností na hranicích mezi světy dvou náboženství. Díky tomu na sebe bere Clooneyho komparativní teologie také podobu jakési „kultivované hybridity, vícečetné náboženské příslušnosti dosažené skrze náročné (komparativní) studium“.⁸⁷ V jistém slova smyslu je tak Clooneyho komparativní teologie projevem teologického pluralismu (či spíše postpluralismu), rozhodně však neextrémního, neboť Clooney si nemyslí, že by všechny náboženské tradice měly stejný základ, ale také je nepovažuje za absolutně odlišné. Komparativní teologie

---

⁸⁵ Srov. Jonathan C. ROACH – Grisel DOMINGUEZ, *Expressing Theology: A Guide to Writing Theology that Readers Want to Read*, Eugene, OR: Cascade Books, 2015, s. 30.

⁸⁶ CLOONEY, *Comparative theology*, s. 157–160.

⁸⁷ Tamtéž, s. 160 (doplnění v závorce pochází od autora článku).

v podání Francise X. Clooneyho se spíše jeví jako komplexní teologie, jako autentická víra hledající porozumění (*fides quaerens intellectum*).⁸⁸

ZÁVĚR

Je nasnadě, že přítomné setkání s komparativní teologií má především informativní charakter a k její kritické interpretaci bude zapotřebí dalšího zkoumání. I přesto však již lze identifikovat otázky a základní charakteristiky, které mohou sloužit jako východisko. Je komparativní teologie projevem extrémního teologického pluralismu? Můžeme ji charakterizovat jako teologizující srovnávací religionistiku? Nebo je jednou z forem či projektů teologie světových náboženství? Ani jedna z těchto možností nevystihuje zcela její pravou podstatu. Předně můžeme shrnout, že hlavním principem komparativní teologie je zájem o mimokřesťanské náboženské tradice a snaha se od nich učit (kolaborativní učení). Takové učení předpokládá ochotu hledat pravdu (*semina Verbi*) i mimo hranice vlastního náboženského vyznání. Tato dimenze pak činí komparativní teologii skutečnou teologií – vírou hledající své porozumění. Vírou, která se neobává jít na své hranice, vírou, která se vydává do zemí neznámých a setkává se s tamními lidmi, s jejich náboženstvím i jejich kulturou, vírou, která vše zkoumá a snaží se držet dobrého.⁸⁹ Komparativní teologie vychází totiž ze zkušenosti mnohých křesťanských misionářů, kteří odcházeli až na „kraj světa“ s přesvědčením, že přinášejí Krista tam, kde jej lidé neznají. Mnohdy však s překvapením zjistili, že Kristus je předešel jako učedníky do Galileje⁹⁰ a očekával je tam, kde by jej byli předtím nehledali, v cizí zemi, v cizí kultuře, mezi lidmi, kteří neslyšeli evangelium.⁹¹ Takové překvapení pak vzbuzuje úctu k odlišným kulturám i jejich náboženství a úcta vzbuzuje zájem. Komparativní teologie se straní arogantního triumfalismu, klerikalismu a juridismu⁹² a přistupuje k odlišným náboženským systémům se zájmem, úctou

⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 9.

⁸⁹ Srov. 1 Sol 5,21.

⁹⁰ Srov. Mk 14,28; Mt 26,32; 28,7.

⁹¹ Srov. Gerald O'COLLINS, *Interpreting Jesus*, Eugene, OR: Wipf and Stock, 2002, s. 204.

⁹² Tedy „trojlístku vzájemně propojených církevních neduhů,“ jak je nazývá český teolog Karel Skalický, které byly opakovaně pranýřovány na II. vatikánském koncilu. Srov. Karel SKALICKÝ, „Druhý vatikánský koncil půl století po svém zahájení v perspektivě revolucí druhého tisíciletí,“ *Teologické texty* 24, č. 1 (2013): 6.

a respektem. Její představitelé jsou vždy ochotní přizvat kohokoliv ke společnému hledání pravdy napříč kulturními a náboženskými rozdíly. Hlavními důrazy komparativní teologie jsou smířlivost namísto konfrontační rétoriky, respekt a otevřenost pro vzájemné učení se jedněch od druhých. To z ní činí teologický program, který je možné uskutečnit jak v rámci konfesní teologické disciplíny (např. Clooney), tak jako jeden ze způsobů obecného prosvětlení křesťanské víry. V tom případě by však šlo o teologii ve smyslu nikoliv partikulárně konfesijním, ale o teologii tzv. „globální“ nebo „světovou“, jak ji navrhoval např. Wilfred C. Smith.⁹³ V obou případech lze komparativní teologii chápat jako křesťanskou teologii obohacenou či rozšířenou o vhledy pramenící z mezináboženského setkávání. Jako taková je komparativní teologie jistě projevem teologického pluralismu. Otázkou však zůstává, zda extrémního či spíše legitimního. To, jak bude komparativní teologie interpretována, záleží pak na konkrétních osobnostech, ale také na konkrétním církevním prostředí, jehož jsou součástí. V každém případě je možné říci, že komparativní teologie usiluje o otevřený dialog s odlišnými náboženskými tradicemi, o dialog hledající pravdu všude tam, kde by to mohlo být možné. Komparativní teologie vytváří prostor pro setkávání rozličných teologií, nejen uvnitř křesťanství, či jeho konkrétní denominace, ale i mimo tyto hranice.

Comparative Theology and Its Development in the Works of Francis X. Clooney, S. J.

Keywords: Theology; Comparative Theology; Francis Xavier Clooney

Abstract: The present article aims to introduce the concept of comparative theology and define in a basic manner its concept in relation to related disciplines. Although comparative theology is not all that well-known a concept in the domestic environment, it is theological project frequently discussed in international forums. The first part deals with comparative theology as such and delimits it towards related scientific disciplines. The second part engages with the origin of comparative theology and schematizes its historical development. In the third concluding part, the concept of comparative theology is introduced using the

---

⁹³ Srov. Rose DREW, „Challenging Truths: Reflections on the Theological Dimension of Comparative Theology,“ *Religions* 3, č. 4 (2012): 1050.

example of the comparative theological work of Francis Xavier Clooney S. J., who is one of the key authors of its new form.

Mgr. František Štěch, Th.D.
Centrum Teologie, Filosofie a
Mediální teorie
KTF UK
Thákurova 3
160 00 Praha 6
frantisek.stech@gmail.com